

ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТ СОҲАСИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ ЮЗАСИДАН ИЛГОР ХОРИЖ ТАЖРИБАЛАРИ

*Абдуқаҳоров Улугбек Абдуганиевич,
Тошкент молия институти,
мустақил изланувчи Тошкент, Ўзбекистон*

ADVANCED FOREIGN EXPERIENCES IN FINANCING THE FIELD OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS

*Abduqaxorov Ulug'bek Abdug'aniyevich,
Tashkent Financial Institute,
Researcher Tashkent, Uzbekistan*

JEL Classification: M1, M4, M41

Аннотация. Мақолада жисмоний тарбия ва спорт соҳасини молиялаштириш юзасидан илгор хориж тажрибалари ўрганилган. Шунингдек, жисмоний тарбия ва спортнинг хорижий мамлакатлар тажрибасининг назарий методологик тадқиқотларини амалга оширган олимлар ва мутахассислар тадқиқотлари тадқиқ этилган. Бутун дунё бўйлаб спорт саноати даромадлари илмий-назарий жиҳатдан таҳлил қилиб чиқилган. Жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириш борасида амалга оширилаётган ислохотларни ўрганиш асосида хулосалар ишлаб чиқилган.

Abstract. The article examines advanced foreign experiences in financing the field of physical education and sports. Also, the researches of scientists and specialists who carried out theoretical methodological studies of the experience of foreign countries in physical education and sports were researched. The income of the sports industry around the world has been scientifically and theoretically analyzed. Conclusions have been developed based on the study of the reforms implemented in the field of physical education and sports development.

Калим сўзлар: жисмоний тарбия ва спорт, хорижий мамлакатлар тажрибаси, Европа модели, Умумхитой спорт федерацияси, спорт

федерациялари, молиялаштириш, молиявий-иқтисодий механизмлар.

Keywords: physical education and sports, experience of foreign countries, European model, All-China Sports Federation, sports federations, financing, financial and economic mechanisms.

Қириш. Республикада охириги йилларда жисмоний тарбия ва спортни оммалаштириш, аҳоли ўртасида соғлом турмуш тарзини тарғиб қилиш, имкониятлари чекланган шахсларнинг жисмоний реабилитацияси учун зарур шарт-шароитлар яратиш ҳамда мамлакатнинг халқаро спорт майдонларида муносиб иштирок этишини таъминлаш борасида изчил чоратадбирлар амалга оширилмоқда. Бу борада спорт соҳасини молиялаштириш тизимини такомиллаштириш, соҳага ажратилаётган маблағларнинг самарадорлигини ошириш ва шаффофликни таъминлашга қаратилган ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасини ишлаб чиқишда хорижий мамлакатлар тажрибасини ўрганиш муҳим аҳамият касб этади.

Материал ва методлар. Жисмоний тарбия ва спорт соҳасини янада ривожлантириш учун унинг кучли жиҳатларини аниқлаш ва уларни мақсадли қўллаб-қувватлаш механизмларини жорий қилишда

хорижий мамлакатларнинг илғор тажрибаларини чуқур ўрганиш ва амалиётга тадбиқ этилиши, истиқболда соҳани ривожлантиришда самарасиз йўналишларни қўллашни олдини олиш имкониятини беради. Бу борада, соҳанинг истиқболда ривожланишининг манбаи ва асосини ташкил этувчи – молиявий муносабатларини ташкил этишда энг мақбул ва самарали механизмнинг

яратилиши асосий мақсадлардан бири ҳисобланади.

Жисмоний тарбия ва спортнинг хорижий мамлакатларда иқтисодий муносабатларининг шаклланиши, ривожланиши ва соҳада юзага келаётган муаммолари кўплаб хорижий олимлар ва мутахассислар томонидан ўтказилган илмий тадқиқот изланишларида акс эттирилган (1-жадвалга қаранг).

1-жадвал

Жисмоний тарбия ва спортнинг хорижий мамлакатлар тажрибасининг назарий методологик тадқиқотларини амалга оширган олимлар ва мутахассислар

Муаллифлар	Йиллар	Тадқиқот йўналишлари
А.С.Соколов	1998	Хорижий мамлакатларда жисмоний тарбия ва спортни ривожлантиришда маҳаллий ҳукуматнинг асосий фаолият йўналишларини очиб берган.
А.С.Сагалеев, А.Е.Дуринов, П.Хамаганов	2011	Жисмоний тарбия ва спортни бошқаришнинг Осиё модели мавжудлигини асослашган ва мазкур моделнинг ўзига хос жиҳатларини очиб беришган.
Н.В.Слободянюк	2013	АҚШда жисмоний тарбия ва спорт соҳаси саноат даражасидалиги эътироф этилган ва уни молиялаштиришнинг ўзига хос жиҳатлари очиб берилган.
С.М.Кулешов	2017	Оммавий спортни қўллаб-қувватлашнинг молиявий-иқтисодий механизмларини тадқиқ қилишда миллий ва хорижий тажрибалар ўрганилган.
С.Б.Репкин	2017	Жисмоний тарбия ва спорт соҳасининг халқаро молиявий-иқтисодий тизимга халқаро спорт федерациялари ва спорт мусобақалари интеграциялашув муаммоларини ўрганган.

Хорижий олимлар ва мутахассисларнинг тадқиқотлари асосида хулоса қилиш мумкинки, бугунги кунда дунёда энг кўп фойдаланиладиган моделлар 2та бўлиб улар: Европа модели ва Америка моделларидир.

Мазкур икки модель бир-биридан у ёки бу кўрсаткичлари билан фарқ қилади, албатта, масалан, Америка моделида спорт давлат томонидан тўғридан-тўғри молиялаштирилмаслиги билан ажралиб туради ва асосий кўмак билвосита бўлиб, хусусий секторга кўплаб солиқ имтиёзлари яратилган. Яъни, бунинг асосини спортнинг тижорий мақсадлари устунлигини кузатиш мумкин. Чунки,

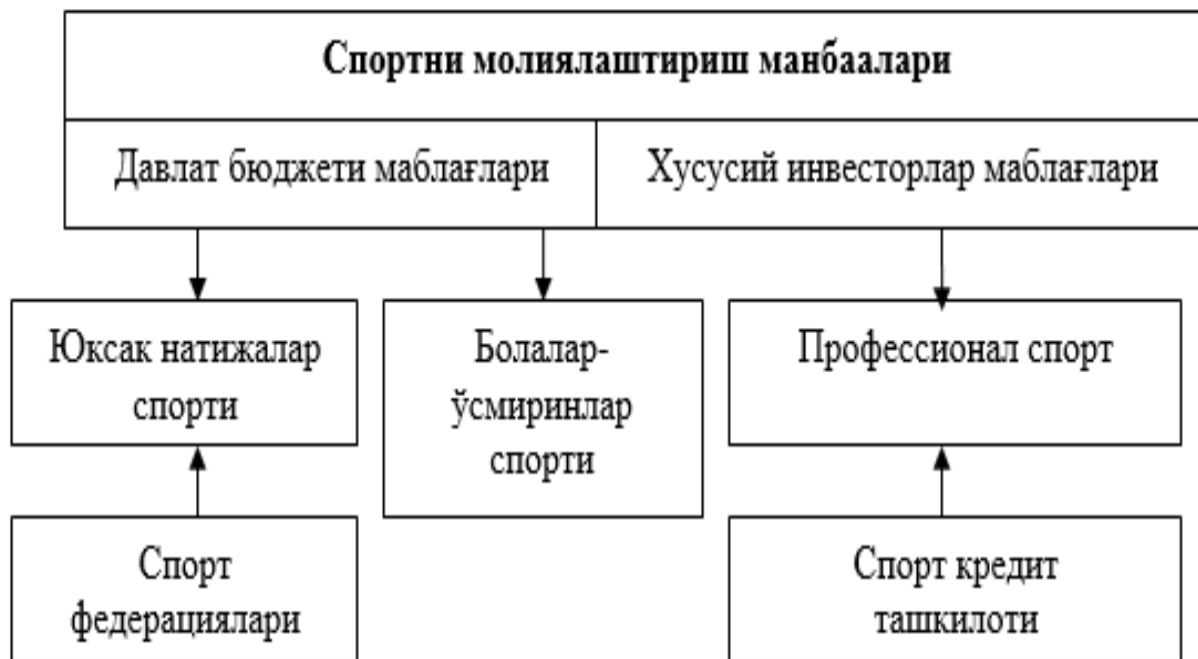
барча фаолиятлар спорт фаолиятидан максимал даромад кўришга йўналтирилган бўлади. Жумладан, профессионал спортга ҳам бизнеснинг бир тури сифатида ёндашилади. Ушбу моделнинг мисоли сифатида АҚШни келтириш мумкин. У ерда спортни ривожлантириш учун давлат маблағлари сарфланмайди.

Европа моделига аралаш молиялаштириш тизими хос ва унда давлатнинг салмоқли улуши мавжуд бўлади. Шу билан бирга, ушбу моделда профессионал спортни ривожлантиришга қаратилган тижорий ёндашувлари ҳам мавжуд. Мазкур моделдан Европа

мамлакатлари сингари аксарият Осиё ва Лотинамерика мамлакатларида ҳам фойдаланилади.

Ушбу жиҳатдан Америка ва Европа моделларининг уйғунлаштирган ҳолда Ўзбекистон шароитига мос келадиган моделни яратилиши мақсадга мувофиқдир. Мазкур моделдан кўзланган

мақсад спортга давлат бюджети харажатларини ҳисобидан молиялаштириш ҳажмини камайтириш. Аммо шу билан бирга, молиялаштиришнинг бошқа манбааларини ривожлантиришга имкониятлар ва шароитлар яратишга қаратилганлигидир (1-расмга қаранг).

1-расм. Спортни молиялаштириш манбалари

Мазкур чизманинг ўзига хос жиҳатлари қуйидагиларда намоён бўлади:

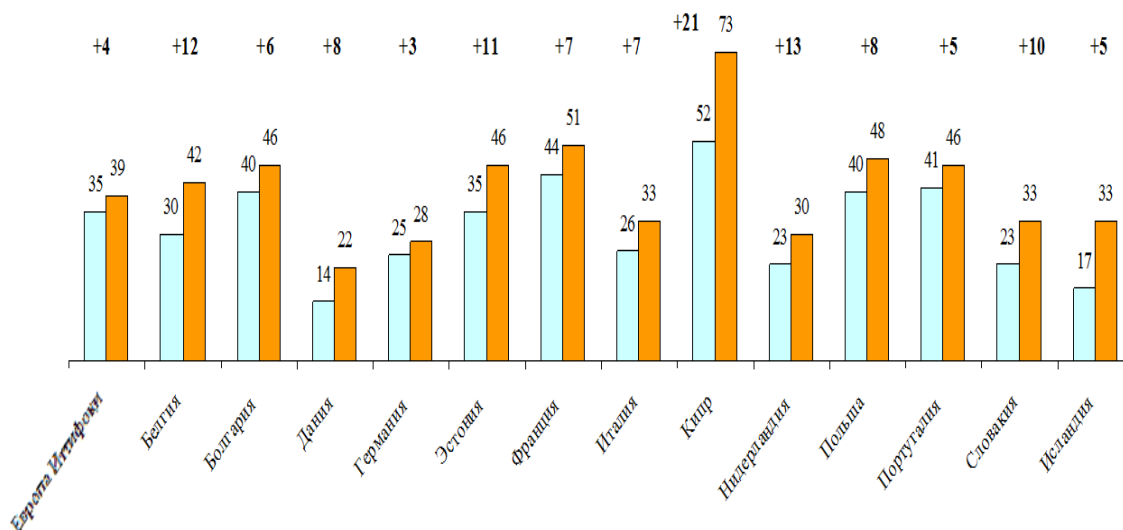
— давлат бюджети маблағларининг асосий қисми ёш спортчиларни тарбиялашга ва улғайтиришга сарфланиши;

— профессионал спортнинг асосий қисми тижорат асосида ташкил қилиниши мақсадга мувофиқлиги;

— спорт клубларини молиявий кўллаб-қувватлаш ва уларда бошқарув тизимининг самарадорлигини таъминлаш мақсадида махсус кредит агентликларини ташкил этиш таклиф этилади. Бунинг ҳисобига спортчиларнинг барча мамлакат

ичидаги ва хорижий клубларга бўлган тарсфер операциялари мазкур кредит агентлик орқали амалга оширилади.

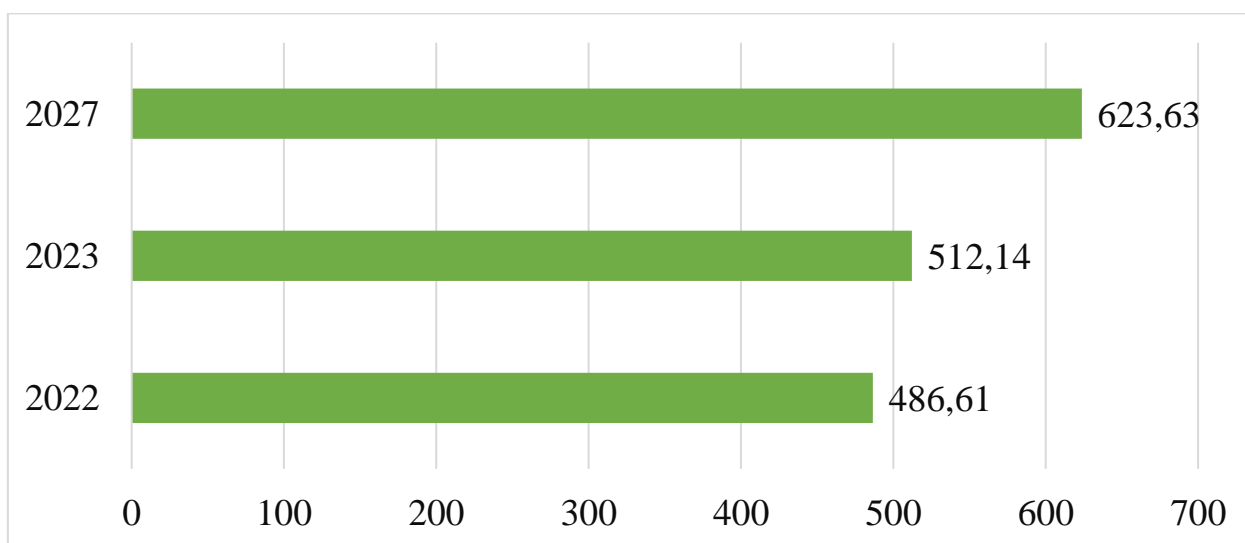
Натижалар. Иқтисодиётнинг барча соҳалари ва тармоқларида олий маълумотли мутахассисларнинг улуши қанчалик юқори бўлса, шунчалик мазкур йўналиш барқарор ривожланишнинг муҳим асосларидан бири ҳисобланади. Шу жумладан, мазкур ҳолат жисмоний тарбия ва спорт соҳасига ҳам таълуқлидир. 2014-2022 йилларда мазкур кўрсаткичнинг умумий ЕИ бўйича 4%га ўсганлигини кузатиш мумкин (2-расмга қаранг).

2-расм. 2014-2022 йилларда айрим Европа Иттифоқи мамлакатларида олий маълумотлиларнинг спорт соҳасида бандлик улуши (% ҳисобида-ижобий тенденция)

2-расм маълумотлари таҳлиliga кўра, 2014-2022 йилларда жами ЕИда олий маълумотлиларнинг спорт соҳасида банд бўлганларнинг кўрсаткичи 4%га ўсган бўлиб ундан, 10%гачан бўлган кўрсаткич Германияда (3%), Португалияда (5%), Болгарияда (6%), Франция ва Италияда (7%) ҳамда Дания ва Польшада (8%). Ижобий тенденциялар сингари, мазкур кўрсаткичнинг салбийтенденцияларини ҳам айрим ЕИ мамлакатларида кузатиш мумкин.

3-расм маълумотларини таҳлил қиладиган бўлсак, келгуси йилларда жаҳон спорт саноати даромади ўсиши прогноз қилинди. 2022-йилда саноатнинг даромади қарийб 487 миллиард АҚШ долларини ташкил қилди ва 2022-2023 йиллар оралиғида йиллик мураккаб ўсиш суръати 5,2 фоизга ўсиши кутилмоқда. 2027-йилга бориб жаҳон спорт бозорининг қиймати 623 миллиард АҚШ долларидан ошиши кутилмоқда.

3-расм. 2023 ва 2027 йиллар учун прогноз билан 2022 йилда бутун дунё бўйлаб спорт саноати даромади (миллиард АҚШ доллариди)

Японияда жисмоний тарбия ва спортнинг ривожланиши 1945 йилдан сўнг кузатилган. Бунга сабаб, мамлакатда соҳани ривожлантириш бўйича режанинг ишлаб чиқилганлиги ҳисобланади. Ушбу режа асосида тизимли равишда ислохотлар амалга оширилган ва улар асосида 1965 йилда “Аҳолининг жисмоний тарбия ва спорт кўмитаси” ташкил этилди, “Жисмоний тарбия ва спорт тўғрисида” қонуни кучга кирди, жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириш бўйича фундаментал илмий тадқиқотларнинг амалга оширилиши, мамлакатнинг иқтисодий ва илмий-техник ютуқларидан кенг фойдаланиш имкониятлари яратилди, 1961 йилда Японияда жисмоний тарбия ва спортнинг кенг миқёсда оммалашishi “Спортни ривожлантириш чоратadbирлари тўғрисида”ги қонуни қабул қилинди, 1975 йилда спортни оммалаштиришда ғарбнинг тажрибаси кенг жорий қилиш янада фаоллашди ва мустақил шаклга эга бўлган профессионал спорт тармоқлари янада кўпайди.

Жанубий Корея жисмоний тарбия ва спортни ривожлантиришга қаратилган стратегияси қуйидаги йўналишларни қамраб олади: мамлакатнинг обрўсини дунёга танитиш; халқаро спорт алоқаларни ривожлантириш; аҳоли ўртасида спортни тарғибот қилиш ва юқори малакали спортчиларни тайёрлаш.

Аҳоли ўртасида спортни тарғиб қилиш учта асосий омиллардан иборат: спортга жалб қилинганларнинг сонини кўпайтириш; мактабда спорт дарсларини ташкил қилиш ва жорий қилиш; аҳолида жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланишга бўлган ижобий ёндашувни яратиш.

Мутахассисларнинг эътироф этишига кўра, Жанубий Кореяда жисмоний тарбия ва спортнинг кескин ривожланиши ва ўсишининг асосий омилларидан бири бу, 1988 йилда Сеулда ўтказилган Олимпия ўйинлари бўлган ва

ушбу тадбир ўз навбатида мамлакатни бутун дунёга танитган.

Хитой Халқ Республикасида жисмоний тарбия ва спорт соҳаси давлат сиёсати даражасидаги масала ва қуйидаги ташкилотлар томонидан тартибга солинади: “Умумхитой спорт федерацияси” (1949 й. ташкил этилган) ихтидорли спортчиларни танлаш, саралаш ва бу бўйича дастурларни ишлаб чиқиш ҳамда жорий қилиш; “Жисмоний тарбия ва спорт кўмитаси” (1952 й. ташкил этилган) – давлат сиёсатини ишлаб чиқади ва барча жисмоний тарбия ва спорт ҳаракатларининг умумий бошқарувини амалга оширади; “Олимпия кўмитаси” – Олимпия ҳаракатини тарғиб қилиш ва ривожлантириш, ташкилий, ижтимоий, иқтисодий ва ахборот таъминотини амалга ошириш.

Хитойда фаол равишда соҳани ривожлантиришнинг Шарқий Германия тажрибаси жорий қилинган. Мазкур тажриба асосида Хитойнинг болалар ва ўсмирлар спортини ривожлантиришга эътибор қаратилган ва унда йирик ҳудудларида кўплаб замонавий спорт иншоотлари қурилган.

Хулоса. Хорижий олимлар ва мутахассисларнинг тадқиқотлари асосида хулоса қилиш мумкинки, бугунги кунда дунёда энг кўп фойдаланиладиган моделлар 2та - Европа модели ва Америка модели. Аммо, тадқиқот натижаларига кўра, дунёда Осиё модели сифатида тан олинган модель бўлмаса ҳам, сўнгги йилларда мазкур минтақа мамлакатларида спортда эришилаётган юқори натижалари асосида уларнинг тажрибасини ўрганишни тақазо қилмоқда.

Хорижий мамлакатларда жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириш борасида амалга оширилаётган ислохотларни ўрганиш асосида қуйидаги хулосаларни чиқариш мумкин:

— жисмоний тарбия ва спорт соҳаси иқтисодиётнинг ажралмас қисмига

айланган, хусусан, жумладан, соҳанинг ЯИМга, меҳнат бозорига, ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш кўрсаткичларига ижобий таъсирлари мавжуд;

— ўрганилган мамлакатларда жисмоний тарбия ва спортни ривожлантиришнинг маълум даврларга мўлжалланган стратегияси қабул қилинган. Фикримизча, Ўзбекистон учун ҳам Стратегияни ишлаб чиқиши мақсадга мувофиқ бўлиб, унда албатта молиявий муносабатларни такомиллаштиришга бўйича вазифалар акс эттирилиши керак;

— жисмоний тарбия ва спорт соҳасини молиявий қўллаб-қувватлаш механизмлари, натижадор спортчи ва тренерларни рағбатлантириш бўйича илғор хорижий амалиётлар тадбиқ этиш керак;

— йирик мусобақалар ва тизим ташкилотларини молиялаштириш тартиби ҳамда молиявий назоратни амалга ошириш лозим;

— ўқув-машқ жараёнларини ташкил этиш тактикаси ҳамда тизим ташкилотларининг ўзини-ўзи молиялаштириш механизмлари қўллаш зарур;

— тизим ташкилотлари молия-хўжалик фаолиятида рақамлаштириш ишларини ташкил этиш керак;

— спорт таълим муассасалари моддий-техник базасининг таъминланганлик даражаси ҳамда спорт соҳасида давлат-хусусий шерикчилик муносабатлари ва бу борадаги ижобий натижаларни таъминлаш лозим.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Жисмоний тарбия ва спорт объектларини қуриш, реконструкция қилиш, капитал таъмирлаш ва жиҳозлаш ишларини молиялаштириш тартибини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2019 йил 26 августдаги ПФ-5787-сонли Фармони.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси 2020 йил 24 январь. Халқ сўзи газетаси 25 январь 2020 йил.

3. Соколов А.С. Основные направления деятельности местных органов власти в развитии физической культуры и спорта в зарубежных странах и в России / Автореф. на соиск. Учен. Степени канд. педагог. Наук. М. 1998. С.26.

4. Сагалеев А.С., Дуринов А.Е., Хамаганов Б.П. Азиатская модель управления физической культурой и спортом // Вестник Бурятского Государственного университета. №13. 2011. С.134.

5. Слободянюк Н.В. Особенности финансирования индустрии спорта в США // Вестник РЭУ. 2013. №3. С.53-61.

6. Кулешов С.М. Финансово-экономические механизмы поддержки массового спорта: отечественный и зарубежный опыт // Transport business in Russia. №2. 2017. С.14-16.

7. Репкин С.Б. Институциональные основы функционирования рыночной модели в спорте Республики Беларусь // Экономика и Финансы. 2017. №11. С.13.

8. Башминов А.В. Зарубежный опыт муниципальной поддержки организаций профессионального спорта // Ars Administrandi (Искусство управления). 2017. Том 9. №4. С.629-642. DOI: 10.17072/2218-9173-2017-4-629-642.

9. Зуев В.Н., Попова И.М. Европейский подход к управлению в сфере спорта: ценности, нормы и интересы // Вестник международных организаций. Т.13. №1. 2018. С.51-65.